

DEDE KORKUT'TAKİ GÜRCİSTAN*

*Dursun Can EYÜBOĞLU*****Öz**

Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürü, sanatı, müziği, inanışları gibi birçok konu hakkında önemli bilgiler içeren Dede Korkut Destanları birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bunlardan biri Gürcistan'dır. Gürcistan'ın adı Dede Korkut Kitabı'nda üç boyda geçmektedir. Dede Korkut'taki Gürcistan, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır. Orta Asya'da Gur, Garcistan adlı önemli tarihi bölge/bölgeler vardır. Dede Korkut Kitabı'nda adı Gürcistan olarak geçen yer, Batı Göktürk ve Türgişlerin Farsî kavimlerle sınırını oluşturan, bazı tarihî kaynaklarda adı geçen tarihî Garcistan bölgesidir, Demirkapı da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır. Dede Korkut Destanları'nın üst coğrafyasında görülen Hamid, Mardin, Bayburd, Trabuzan, Gürcistan gibi yer adları Karakoyunlu ve Akkoyunluların hem kendi aralarında hem de diğer Türk boyları ve başka kavimlerle mücadelelerinin tarihi hatıralarını taşımaktadır. Bu makalede, Dede Korkut'taki Gürcistan; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yeri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut, Coğrafya, Gürcistan, Garcistan, Gur.*

GURCİSTAN IN DEDE KORKUT**Abstract**

Dede Korkut Epics, which contain important information about many subjects such as Turkic history, geography, language, literature, culture, art, music, beliefs, attract the attention of many researchers. Many place names are mentioned in Dede Korkut. One of them is Gurcistan. The name of Gurcistan is mentioned in three epics in The Book of Dede Korkut. Gurcistan in Dede Korkut is in Central Asia, the homeland of the Turks, in the sub-geography of the epic. In Central Asia, there are important historical regions/regions named Gur, Garcistan. The place mentioned as Gurcistan in The Book of Dede Korkut is the historical Garcistan region, which is mentioned in some historical sources, forming the border of the Western Gokturk and Turgish with the Persian tribes, it is also very close to Demirkapı in this region. Place names such as Hamid, Mardin, Bayburd, Trabuzan, Garcistan seen in the upper geography of the Dede Korkut Epics carry the historical memories of the struggles of the Karakoyunlu and Akkoyunlu, both among themselves and with other Turkic tribes and other tribes. In this article, Gurcistan in Dede Korkut; its place in the lower geography and upper geography of the epic has been examined.

Keywords: *Dede Korkut, Geography, Gurcistan, Garcistan, Gur.*

* Araştırma makalesi / Research article.

** Araştırmacı yazar, şair, İstanbul, e-posta: dursuncaneyuboglu@gmail.com. Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>.

Giriş

Pertev Naili Boratav'ın “*Dede Korkut Kitabı türkolojinin eskimeyen ve tükenmiyen konularından biridir*” (Boratav, 1958: 31) diyerek önemini vurguladığı Dede Korkut Destanları, dün olduğu gibi bugün de araştırmacıların ve halkın ilgisini çekmekte ve eski Türk yaşamına dair değerli bilgiler sunmaya devam etmektedir. Dede Korkut Destanları'nın bu önemi dün ve bugün olduğu gibi yarın da devam edecek ve nice kuşaklara, atalarının yaşamı konusunda önemli bilgiler, güzel işler yapmak için güzel ilhamlar verecektir.

Dede Korkut Destanları'nın destan, hikâye, efsane, masal, mit vb. farklı türlerde olmak üzere birçok varyantı, nüshası, el yazması vardır. Bunlardan en bilineni, buldukları yerler olan *Dresden* ve *Vatikan* adlarıyla bilinen iki ayrı nüshası olan *Dede Korkut Kitabı*'dır. Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı *Türkmen Halk Nüshası* olup Türkmen/Türkmenistan varyantı olarak bilinmektedir. Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı da 2019 yılında keşfedilen *Türkmen Sahra/Günbed* el yazmasıdır.

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri'nin tarihi konusunda, Dede Korkut Kitabı'nda iki ayrı tabaka olduğunu belirtmiş, bu tabakalardan ilkinin Oğuzların eski yurtlarında Orta Asya'da olduğunu söyleyerek bu tabakayı *Birinci Tabaka (9.-11. Yüzyıl)* olarak incelemiş, ikincisini ise Oğuzların sonradan geldiği yeni yurtlarında olduğunu söyleyerek *İkinci Tarihi Tabaka (Akkoyunlular Devri)* olarak incelemiştir (Gökyay, 1973: 51, 58). Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri Türk ahlak ve törelerinin, inanışlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eser olup, kitapta geçen *Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ* gibi tarih ve coğrafya adlarının çoğu, bu hikâyelerin Oğuzların *Türkistan*'dan ayrılmalarından öncesine ait olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Oğuz Türkleri bunları batıya getirirken buraya göre mahallileştirmişler ve batıda geçen olaylarla karıştırmışlardır. Menkıbe, Dede Korkut'un Kayı İnal Han zamanında yaşadığını, onun Hz. Peygamber'le çağdaş olduğunu gösteriyorsa da bu hikâyeleri, başkahraman Salur Kazan'ın mensup olduğu kabile dolayısıyla çok eski devirlere kadar götürmek daha doğrudur. Çünkü Salur Kazan'ın Oğuz destanının başkahramanı olmasıyla ilgili anlatı Oğuzlar daha Orta Asya'daki yurtlarında iken oluşmuştur. Öte yandan Oğuzların en eski destanlarından biri olan Bamsı Beyrek Hikâyesi Orta Asya bozkırlarının her yerinde tespit edilmiştir ki, Alpamış adıyla bilinen bu hikâyenin tarihi 6.-8. yüzyıla çıkarılmaktadır. Dede Korkut Destanları yazıya geçirilmeden önce sözlü gelenekte yaşamıştır (Gökyay, 1994: 78).

Alkey Margulan'a göre, Korkut Destanları ile efsanelerinden, bir başka ifadeyle Oğuzlardan miras kalan, Ebülğazi'nin de belirttiği gibi, Oğuz, Kıpçak ve Kanlıların birlikte yaşadığı yerler şunlardır: *Korkut Gölü* (Turgay'da), *Ögiztav* (Atasu boyunda), *Ögiz Jılgası* (Ökiz çayı), *Tas Ögiz* (Dış Oğuz), *Barşın Gölü* (Turgay'da, Atbasar'da), *Arka* (Arku), *Ulitav*, *Kişitav*, *Ortav* (Ortağ), *Kertav*, *Kutti Kıya* (Ortav'ın bir zirvesi), *Borsaktın Kumu*, *Karakum*, *Sirdariya Suyu*, *Aral*, *Hazar Denizi*, *Kazıgurt Dağı*, *Kutti Kıya*, *Talas*, *Şu Irmağı* (Çu), *Mangıstav*'da *Jayık Suyu* (Yayık Çayı). Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarda geçen yer adlarından Kazakistan topraklarında görülenleri şunlardır: *Arku Beli* (Arka), *Ala Dağ* (Alatav), *Altı Ağaç* (Altağaç), *Kazılık*, *Karaçuk* (Karaşık, Karatav) (Margulan, 2000: 143-145).

Üçler Bulduk'a göre, Dede Korkut'ta *il* sözü genellikle siyasi teşkilata sahip olan *Oğuz Eli* biçiminde geçmekte olup, bazen bir coğrafyayı da ifade etmektedir. *Oğuz* veya *Oğuz Eli* olarak açıklanan siyasi teşekküle haiz ülkenin iki coğrafi alanı vardır. Dede Korkut'ta adı geçen coğrafi bölgelerin bir kısmı, eserin yazıya geçirildiği bölgelerde bulunurken, bir kısmı bu bölgelerde bulunmamaktadır, veya bazı yer adları değişik mekanlarda ortak olarak kullanılmaktadır. Bu ikilik, destanın teşekkül ve yazılış tarihleri arasındaki uzun zaman ve mesafe farkından ileri gelmektedir. Destanın ilk mekanı genel anlamda Orta Asya olup, *Sir Derya*'dan *Mangışlak*'a kadar uzanan bölgelere ait tarihi izler taşımaktadır. Destanın ikinci coğrafyası ise *Doğu Anadolu*'nun kuzeyi, *Azerbaycan*, daha geniş bir ifadeyle *Kafkaslar* sahasıdır. Menşee olarak Orta Asya ile ilgili olan ancak farklı Türk coğrafyasında aynı adla hatıraları anılan yer adları bu konularda ipuçları vermektedir (Bulduk, 1997: 468).

Ata Rahmanov'un Korkut Ata'nın Türkmenistan varyantını kendisinden derlediği Gurbangılıç Çakanoğlu'na göre, eski Türkmenlerin (Oğuzların) 24 boyu, yerleştikleri bölgeye göre *İç Oğuz* ve *Daş Oğuz* olmak üzere iki büyük gruba bölünmüş, *Sirderya* ile *Amuderya* arasında yerleşen *İç Oğuz*lara Salır Gazan hanlık etmiş, *Amuderya*nın güneybatı tarafında ve *Sirderya*nın kuzeybatı tarafında yerleşen *Dış Oğuz*lara Salır Gazan'ın dayısı Oraz hanlık etmiş, *Daş Oğuz* ise ikiye bölünmüş ki, *Amuderya*nın ilerisinde, güneybatısındakilere *Altı Daş Oğuz*, *Sirderya*nın arkasında kuzeydoğudakilere *Arkakı Daş Oğuz* denmiştir (Rahmanov, 1988: 6'dan aktaran Erdem, 1998: 177).

Melek Erdem'e göre, Dede Korkut Destanları'nın Türkmenistan varyantında boyların geneline bakıldığında Oğuzların yaşadıkları sahanın çok geniş bir bölgeyi içine aldığı görülmekte olup, bu saha, *Sirderya* boylarından batıya doğru uzanmakta,

Maveraünnehiri de içine alarak *Hazar* denizine kadar gelmektedir. Kuzeyde, *Hazar* denizinin kuzeybatısında *Hazar*'a dökülen *Yayık* (Ural) nehrinin kaynağındaki *Ural* dağlarına kadar uzanmaktadır. Güneyde de *Amuderyanın* aşağı boylarından güneybatıya ve *Murgap* ve *Tecen* nehirlerini geçerek, *Hazarın* güneyine dökülen *Etrek* nehrine kadar geniş bir saha çizilmektedir (Erdem, 1998: 178).

Metin Ekici'ye göre, Türkistan/Türkmen Sahra/Günbed el yazmasında, soylamalarda bölge, kent ve illerden bahsedilmiş, adeta Dede Korkut coğrafyası çizilmiş, *Kazakistan*'ın *Mangışlak* bölgesinden, *Kafkasya*, *Rumeli* ve *Mısır*'a kadar uzanan coğrafya tanıtılmış ve bazı kentler kültürel hafızadaki unsurlarıyla açıklanmıştır ki, bu durum Oğuz boylarının tarih boyunca doğudan batıya yaşadıkları coğrafyanın genişliğini göstermektedir (Ekici, 2019: 23).

Kazakistan'da, *Korkut* hakkındaki efsanelerde, Korkut'un memleketi olarak "*Sirderya'nın kıyıları*" geçmektedir (Seydimbek, 2000: 65, 71, 77).

Eski Türkler içerisinde yaşadıkları coğrafyayı oldukça iyi tanıyan insanlardı. Eski Türkler, gerek konargöçer yaşamın bir sonucu olarak sık sık göç etmelerinden dolayı gerekse de bu yaşamın verdiği organizasyon bilgisinin, hareket yeteneğinin ve büyük devletler kurmalarının da bir sonucu olarak iyi bir coğrafya bilgisine sahiptiler. Tarihî kaynaklardaki bilgiler de bunu göstermektedir. Örneğin; 6. yüzyılda yaşamış bir Gök-Türk beyi olan Türk-Şad (Turksanthos), "*Ben, esirlerimiz olan Uar-Huni'lerin hangi yoldan Bizans'a gittiklerini biliyorum. Dinyeper'in, Meriç'in nerede olduğunu, Tuna'nın nereye aktığını da biliyorum. Gün doğusundan gün batısına kadar ülkeler bize diz çökmüştür. Bize karşı gelmek cesaretini gösteren Alanları, On-Ogurları görüyorsunuz. Roma'ya da geleceğiz*" (Kafesoğlu, 2012: 101) demektedir. 6. yüzyılda yaşamış bir Türk beyi bir Bizans elçisine, bulunduğu yer olan *Hazar Denizi*'nin kuzeyinden *İstanbul*'a kadar olan en büyük akarsuların adlarını tek tek sayabilmekte, üstelik günümüz İtalya'sında bulunan *Roma*'dan da bahsetmekteydi. Eski Türkler küçük bir köyde yaşamıyorlardı, aksine *Kuzey Çin*'den *Macaristan*'a kadar uzanan çok geniş bir alanda at sırtında dolaşıyorlardı. Eski Türklerin yaşamının destani bir yansıması olan Dede Korkut Destanlarını ve onun coğrafyasını değerlendirirken bu durumu göz önünde bulundurmak gerekir.

Dede Korkut Destanları'nda adı geçen yerler üçe ayrılabilir; birincisi, destanların Orta Asya'da ortaya çıktığı döneme ait yerler olup bunlar destanlarda kimi zaman aynen korunmuştur, kimi zaman ise üst coğrafyanın da etkisiyle, kısmen değişerek kullanılmaya

devam etmiş yerlerdir. *Aladağlar, Karadağlar, Karaçuk, Kazılık Dağı, Gökçe Deniz, Türkistan, Demirkapı* vb. buna örnektir; İkincisi, Orta Asya'da eski yurttaki yer adlarının sonradan göç edilerek gelinen yeni yurttaki kısmen değişikliğe uğramış yer adlarıdır. *Amit suyu, Bayburd, Gürcistan* gibi yer adları buna örnektir; Üçüncüsü, destanlara sonradan dahil olan yer adlarıdır ki bunlar destanların içerisinde sadece birkaç yerde, çoğunlukla da tek bir kez geçen yer adlarıdır. *Umman Denizi, Diyarbekir, Mardin, Berde, Gence, Mekke, Medine* vb. buna örnektir.

Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bu yerlerden biri *Gürcistan*'dır. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki *Gürcistan*ı; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yerini inceleyeceğiz.

Dede Korkut'taki Gürcistan

Bahrü'l-Ensab'da, Bayındur Han'ın askeri olan Oğuzların Peygamber dünyaya gelmeden önce kırk yıl *Gürcistan* keferesiyle savaşıp *dokuz tümen Gürcistan* beylerinden haraç aldıkları belirtilmiştir (Gökyay, 1973: CXIX).

Bayburtlu Osman'ın 3. Murad (1574-1595) devrinde yazdığı *Tevarih-i Cedid-i Mir'at-i Cihan* adlı eserinde Bayındur Han'ın başında bulunduğu Oğuzların, *Horasan*'dan *Anı*'ya *Kars*'a geldikleri, *Gürcistan* keferesiyle savaşıp *Tiflis*'i, ardından *Demürkapu*'yu aldıklarından bahsedilmiştir (Ergin, 1989: 9-41). Muharrem Ergin'e göre, Bayburtlu Osman'ın bu bilgileri *Bahrü'l-Ensab* adlı bir kitaptan aldığı ve eski bir Dede Korkut Oğuznamesine dayandığı anlaşılmaktadır (Ergin, 1989: 39-41).

Gürcistan, Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 3 boyda geçer: *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu* (Gökyay, 1973: 335).

Dede Korkut Kitabı'ndaki boylarda *Gürcistan*'ın adı şu şekillerde geçmektedir: *Gürcistan* (Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy) (Gökyay, 1973: 16); *Gürcistan* (Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu) (Gökyay, 1973: 34); *Dokuz Tümen Gürcistan* (Begil Oğlu Emren'in Boyu) (Gökyay, 1973: 115, 117).

Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası'nda bir soylamada (Soylama-2), Kara Budak'ın nitelikleri sayılırken “*Ayagın üzengüye basanda dokuz tuman Gürcistana ürkü salan*” (*Ayağını üzengüye bastığında dokuz tümen Gürcistan'a korku salan*) (Ekici, 2019: 35, 158) ifadesi geçmektedir.

Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası'nda bir soylamada (Soylama-8), Kara Budak'ın nitelikleri sayılırken “*Ayagını üzengüye basanda dokuz tuman Gürcis(t)ana ürki şalan*” (*Ayağını üzengüye bastığında dokuz tümen Gürcistan'a korku salan*) (Ekici, 2019: 79, 177) ifadesi geçmektedir.

Fuzuli Bayat'a göre, Oğuz Kağan ve Dede Korkut destanlarından da anlaşıldığı gibi, *el* terimi *vassallı devlet* anlamında kullanılmış olup Dede Korkut'ta tasvir edilen *el* idari sistemi denizden denize sınırlanan devlet anlayışını içermektedir. *Oğuz Kağan Destanı*'ndaki merkezileştirilmiş harbi idari *el* sistemi, *Dede Korkut Kitabı*'nda zayıf şekilde görünmektedir ki, *Oğuz Eli*'nin merkezinde yerleşmiş Bayındır Han'la Kazan Han'ın ve her ikisinin yirmi dört sancak beyi ile sosyal hiyerarşik ilişkileri de bunu onaylamaktadır. Dede Korkut'taki *Kalın Oğuz Eli* anlayışı yalnız *İç Oğuz* ile *Taş Oğuz*'u içermektedir. Oysa ki *Oğuz Kağan Destanı*'nda *Oğuz Eli* anlayışına, *Urum*, *Masar*, *Urus*, *Tangut*, *Şağam* gibi epik mekanlar da dahildir. Dede Korkut'ta, *Oğuz Eli*'nin vassalı olan *Dokuz Tümen Gürcistan*, *Kan Abhaza*, Kalın Oğuz idari sistemine dahil olmayıp, hatta *Dokuz Tümen Gürcistan*, bu tabiliği her zaman bozmaya hazır görünmektedir. *Gürcistan*'dan gelen haracın her zamankinden az olması hakkındaki Bayındır Han'ın şikayetleri de bunu göstermektedir. Hatta, Bayındır Han, tabiliğinde olan bu vassal memleketi cezalandırmayı da düşünmemiştir. *Kalın Oğuz Eli* artık zayıflamıştır (Bayat, 2000: 66-67).

Veysel Şahin'e göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, kapalı-dar mekanlardan biri *Tokuz Tümen Gürcistan*'dır. Hikâyede *Dokuz Tümen*, mekanı ruhsal olarak daraltan Oğuzların düşmanlarının yaşadığı bölge içerisinde ve sınır bölgesinde yer almaktadır. *Gürcistan*'dan haraç olarak gelen *at*, *kılıç* ve *çomak* simgesel anlamda savaşın ve kargaşanın temelini oluşturan malzemelerdir. Oğuzların bireyselleşmesi ve kendi iç dünyalarına yönelmelerini engelleyen bu mekanlar, dar, yutucu, karanlık mekanlara dönüşmektedir (Şahin, 2017: 27). Veysel Şahin'e göre, Dede Korkut'ta çevresel mekanlardan biri *Gürcistan ağzı*, biri *Gürcistan*'dır. Anlatı kişilerinin üzerinden duraksamadan geçtiği ve onların anılarında fazla bir yer kaplamayan çevresel mekanlar sadece fiziki olarak anımsanmıştır (Şahin, 2017: 42).

Aysuda Şahin'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, çevresel mekanlardan biri pis dinli *Gürcistan ağzı*'dır. Kahramanlar bu mekanlarda sürekli olarak bulunmazlar. *Gürcistan ağzı*, *Gürcistan*'a giden yol üzerinde olan bir yere verilen addır (Şahin, 2017: 72, 75). Aysuda Şahin'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda,

çevresel mekanlardan biri *Gürcistan*'dır. *Gürcistan*, Dede Korkut'taki Oğuzların sürekli kafirlerin yurdu olarak adlandırdıkları ve mücadele ettikleri bölgelerden biridir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da “*sası dinlü Gürcistan ağzı*” olarak tarif edilen bölge ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda anlatılan mekan aynıdır (Şahin, 2017: 99).

Aysuda Şahin'e göre, kapalı-dar mekanlar kişilerin erginleşme/ben olma yolunda önlerine çıkan, ruhsal olarak yitikleşen ve kişileri engelleyen mekanlar olup, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda bu mekanlardan biri *Tokuz Tümen Gürcistan*'dır. *Tokuz Tümen Gürcistan*, Oğuzlar'ın yıllarca haraç aldıkları ve düşmanlarının yaşadığı mekandır. Mekanı ruhsal olarak daraltan, Oğuzların düşmanlarının yaşadığı bölge içerisinde olması ve sınır bölgesinde yer almasından kaynaklanmaktadır. *Gürcistan*'dan haraç olarak gelen *at*, *kılıç* ve *çomak*, simgesel anlamda savaşın ve kargaşanın temelini oluşturan malzemelerdir. Oğuzların bireyselleşmesi ve kendi iç dünyalarına yönelmelerini engelleyen bu mekanlar dar, yutucu ve karanlık mekanlara dönüşmektedir (Şahin, 2017: 233-234).

Sözlü kültür ürünleriyle, destanlarla ilgili yorumlarda bulunurken sık sık çeşitli unsurların olası olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü adı üzerinde; destan, hikâye, efsane, masal, mit vb. tüm sözlü kültür ürünleri; uzun yıllar, tarihi süreç içerisinde dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılan; birçok anlatıcılarca, ozanlarca, halk tarafından işlenen; az veya çok değişime maruz kalan; hafızada kaldığı kadarıyla aktarılan; yeni unsurlarla geliştirilen; tarihî olayların etkisiyle şekillenen; toplumdaki, toplumun değer yargılarındaki değişimlerden etkilenen anlatılar olup bunlar çok sonraları yazıya geçirilmişlerdir. Bu nedenle her sözlü kültür ürününde birçok unsurun ve etkinin bulunması olasıdır. Bir sözlü kültür ürünü olarak tüm destanlar ve Dede Korkut Boyları çok tabakalı bir yapıya sahiptir. Dede Korkut Boyları gibi büyük destan dairelerinden bahsedildiğinde ise, binlerce yıllık bir oluşum, gelişim ve etkileşim sürecinin göz önünde bulundurulması gerekir. İster Milattan Önceki dönemlerde ortaya çıkmış olsun, ister 7.-8. yüzyıllarda ortaya çıkmış olsun, Dede Korkut Kitabı'nın 15.-16. yüzyıllarda yazıya geçirildiği düşünüldüğünde, hatta bazı Dede Korkut rivayetlerinin henüz yakın zamanda, 20.-21. yüzyıllarda yazıya geçirildiği düşünüldüğünde, her Dede Korkut boyu en az bin yıl dilden dile, kuşaktan kuşağa; en az kırk-elli ozan tarafından usta-çırak ilişkisiyle ozandan ozana; en az kırk-elli kuşak tarafından dilden dile aktarılmış; bütün bunların sonucunda halk hafızasında çok işlenmiş ve değişime maruz kalmıştır. Biz eser ve çalışmalarımızda aynı zamanda farklı olasılıkları ve görüşleri de dile getirerek yeni araştırmaların önünün açılmasına fayda sağlamayı umuyoruz.

1) Alt Coğrafya

Dede Korkut'taki *Gürcistan*, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır:

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit etmişti (Ercilasun, 2000: 158; Ercilasun, 2002: 33; Ercilasun, 2004: 126). Biz de Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destandaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde de birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019: 268-275; Eyüboğlu, 2022: 106-107; Eyüboğlu, 2022b: 289-300).

Dede Korkut'un önemli bir tarihi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut'un alt coğrafyasının önemli bir tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle Dede Korkut'taki *Aladağ*, *Karadağ*, *Karaçuk*, *Kazılık Dağı*, *Türkistan*, *Amut Suyu/Amu Derya*, *Sir Suyu/Sir Derya*, *Demirkapı* vb. birçok yer adı destanın tarihi coğrafyasını yansıtmaktadır.

Dede Korkut'ta geçen *Bayburt*, *Gürcistan*, *Hamid*, *Mardin*, *Mekke*, *Medine*, *Umman Denizi*, *İstanbul* gibi yer adları, destanlarda Oğuzların yaşadığı yerler olmayıp Oğuzların sadece alışveriş veya savaşmak için gittikleri ya da sadece soylamalarda dile getirdikleri yerlerdir ve büyük bir kısmı destanlara sonradan dahil olmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nda; Trabuzan adı geçerken, Rum adı geçmez; Gürcistan adı geçerken, Gürcü adı geçmez; hatta bu bölgede yaşayan Lazların adından hiç bahsedilmez. Türklerin Anadolu'da ilk geldiği yerlerden biri olan, Akkoyunlu Türkmenlerinin yurdu Bayburt bile kafir yurdu olarak gösterilir; Diyarbakır ve Mardin'den bile düşman yurdu olarak bahsedilir; Ermenilerden hiç bahsedilmediği gibi, Emren adında bir Oğuz

kahramanı da vardır; İstanbul'a diye gidilir, ancak ters tarafta bulunan Derbent'ten gelinir. Bütün bu tarihi-coğrafi tutarsızlıklar ve çelişkiler, Dede Korkut Destanları'nın, gerçekte alt coğrafyada Orta Asya'da ortaya çıkmış olmasının, sonradan, Türklerin göç ederek yurt tuttuğu Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında eksik mahallileşmesinin bir sonucudur.

Dede Korkut Destanları'ndaki yer adlarından, adları Orta Asya'daki yer adlarına çok benzeyen *Garcistan-Gürcistan*, *Baybövirt-Bayburd*, *Demirkapı-Derbent (Demirkapı)* gibi yer adları kolaylıkla mahallileşmiş, ancak kimi yer adları henüz mahallileşmeden destanlar yazıya geçirilmiştir, bu nedenle de destanlarda; Doğu Anadolu-Azerbaycan coğrafyasındaki *Erzurum*, *Van*, *Tiflis*, *Erivan*, *Tebriz* gibi büyük yerleşim yerlerinin adları geçmemektedir; Kafkasya'nın adı geçmemektedir; bu bölgede yer alan Gürcü, Ermeni, Ermenistan, Laz, Lazistan gibi kavim ve yer adları geçmemektedir. Bütün bunlar destanların Orta Asya'da ortaya çıkmasının bir sonucudur, sadece birbirine benzer bazı yer adlarında mahallileşme olmuştur.

Dikkat çeken hususlardan biri de Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında birbirine yakın bir konumda bulunan Trabuzan ve Gürcistan adlarının Dede Korkut Kitabı'nda hiç yanyana geçmeyişidir. Bu iki yer adı destanlarda hiç yanyana görülmezler. Bunun da nedeni destanların coğrafi alt tabakasının Orta Asya coğrafyasına ait olmasından kaynaklanmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda adı *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı Göktürk ve Türgişlerin Farsi kavimlerle sınırlı oluşturulan, bazı tarihi kaynaklarda adı geçen tarihî *Garcistan* bölgesidir, ayrıca *Demirkapı*'da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* adının geçtiği üç boy; *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*, *Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*, *Begil Oğlu Emren'in Boyu*; birçok tarihi tabakaya sahip olmakla birlikte, aynı tarihi dönemin hatıralarını taşımaktadırlar. Bu yer adının sadece bu destanlarda geçmesi de tarihi gerçekliğine işarettir.

Orta Asya'da *Gur*, *Garcistan* adlı önemli tarihi bölge/bölgeler vardır:

Hudûdu'l-Âlem'e (y:982) göre, *Garcistan* sınırından doğan *Merv Nehri*, *Cüzcanan*'ı *Gur*'dan ayırıyordu. *Başin*'i geçip, vadinin ortasından geçip *Marudh*, *Diz-i Hinaf*, *Logar* ve *B.R.k.d.r (Barakdiz)* ve *Girang* üzerinden *Merv*'e ulaşıyordu. Burada arazi sulamasında kullanılıyordu (Orhan (Kurulay), 2007: 47). *Hudûdu'l-Âlem*'e (y:982) göre, *Horasan* ülkesinde yer alan *Garcistan*'ın en önemli kenti *Buşin*'di. Buranın liderine *şar* deniyordu. Birçok tahıl üretiliyordu, arazileri boldu ve zengindi. Dağlık bir bölgeydi. Sakinleri barışçıl

ve iyi kalpliydi. Halkı çoban ve çiftçiydi (Orhan (Kurulay), 2007: 87). Vladimir Fedorovich Minorsky'e göre, *Garcistan*, *Herat* bölgesi içindedir (Minorsky, 1982: 326'dan aktaran Orhan (Kurulay), 2007: 85).

Hudûdu'l-Âlem'e (y:982) göre, *Horasan* ülkesinde, *Cüzcanan*, doğusunda *Belh*'e ve *Toharistan*'a uzanıyordu, *Bamiyan*'a kadar iniyordu. Güneyinde *Gur* ve *Bust*'e uzanıyordu. Batısında *Garcistan* ve oranın merkezi *Bashin*'den aşağı *Merv*'e kadar uzanıyordu. Kuzeyinde *Ceyhun* bulunuyordu. Buranın hükümdarı Afridhün'ün soyundan geliyordu. Bu hükümdara *Horasan*'da *Cüzcanan Meliki* deniyordu. *Garcistan* ve *Gur* sınırları içindeki bütün liderler bu hükümdara bağlıydı. *Horasan* ülkesinde, *R.busharan* (*Rishvaran*), büyük ve çok hoş bir bölgeydi. Halkı savaşçıydı. Bu bölge *Gürgeç*'e bağlı *Garcistan*'a aitti. *Merv*'in bazı suları buradan doğuyordu (Orhan (Kurulay), 2007: 88).

Hudûdu'l-Âlem'e (y:982) göre, *Horasan* Hudut ülkesinin doğusunda *Hindistan*, güneyinde *Sind* ve *Kirman* çölleri yer alıyordu. Batısında *Herat* sınırları, kuzeyinde *Garcistan*, *Cüzcanan* ve *Toharistan* bulunuyordu. Bu bölgenin bir kısmı sıcak, bir kısmı ise soğuk bölgede yer alıyordu. Buranın dağlarından *Gur* köleleri *Horasan*'a getiriliyordu. Bolca ekili arazileri vardı. Buraya Hint malları da getiriliyordu (Orhan (Kurulay), 2007: 93).

10. yüzyılda yazılmış *Hudûdu'l-Âlem*'de (y:982) sık sık *Gur* ve *Garcistan* adlarının birlikte geçtiği görülmektedir. 14. yüzyılda yazılmış *Câmiu't-Tevârih*'in Oğuz Han'la ilgili bölümlerinde de *Gur* ve *Garcistan* adlarının birlikte geçtiği görülmektedir:

Câmiu't-Tevârih'de, Oğuz Han'ın Orta Asya'daki *Gur*, *Garcistan* ve o tarafları ele geçirmesi şöyle anlatılmıştır:

“Beyleri ile yolda kengeş etti. Burada Hind yörelerinin meselelerini halletme yolunda bazı kararlar alındı. Şöyle ki, ilk olarak *Amuy nehrinin Pencab*'ından geçmeye karar verildi. İl olup itaat etmeleri için *Gur*, *Garcistan* ve o taraflara elçi göndererek vergi vermeyi kabul etmelerini bildirdi. Eğer kabul ederlerse ne ala, yoksa savaş olacaktı. Ordu ilk olarak *Garcistan* taraflarına yürüdü ve elçiler gönderdi. *Gur* hükümdarı elçileri son derece saygı ile karşılayıp ağırladı. İtaat ve illik kemerini can beline bağladı. Kendisi hemen Oğuz'un yanına gidip her yıl vergi vermeyi üzerine aldı. “Vilayetimizin yakınlarında ve çevresinde düşman çoktur” dedi. Oğuz, önceden yüz seçme süvariye *Gur* hükümdarı ile beraber haberci olarak o vilayete gönderdi: “Eğer il olup itaat ederlerse iyi, yoksa onlarla savaşınız” dedi. Oğuz'un buyruğu gereğince bütün *Gur* vilayetini,

Garcistan'ı, ta Gazne, Zabil ve Kabil'e kadar il yapıp zaptettiler. Onlara her yıl hazineye gönderilmek üzere vergi tayin ettiler. Muzaffer ve galib olarak dönüp Oğuz'a katıldılar” (Togan, 1982: 22).

Câmiu't-Tevârih'de/Oğuz Kağan Destanı'nın bu varyantında ayrıntılı olarak geçen *Garcistan*'ın Oğuzların hatıralarında önemli bir yer tuttuğu, ayrıca adları *Garcistan* ile birlikte geçen, *Gur*, *Gazne*, *Zabil* ve *Kabil* yer adlarından, *Garcistan*'ın Orta Asya'da bir yer adı olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Câmiu't-Tevârih'e göre, dünyanın birçok yerini ele geçiren Oğuz Han, ülkesine dönerken *Gur* ve *Garcistan* yoluyla hareket etmişti: “*Oğuz oğlu yanına varınca, oradan kendi ülkesi ve yurduna, Kürtag ve Ortag'a gitmeye karar verip, çabuk gidilmesi için Gur ve Garcistan yoluyla hareket edilmesini emretti”* (Togan, 1982: 47). Oğuz Han'ın, kendi ülkesine çabuk gidilmesi için Orta Asya'daki *Gur* ve *Garcistan* yolunu seçmesi, *Gur* ve *Garcistan*'ın ulaşım bakımından önemli bir noktada bulunduğunu, eski Türklerin hatıralarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Şecere-i Terakime'ye göre, Oğuz Han, *Belh*'i aldıktan sonra, *Gur*'u da almıştı. *Gur*'da çok kar yağmıştı. Oğuz Han, burada *Karlık*'a ad koymuştu. *Şecere-i Terakime*'ye göre, *Gur* şehri *Belh*'e bağlıydı (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 34-36).

Orta Çağ'da *Gur* bölgesi, *Bamyân* ile *Herat* arasındaki yerlerdi (Ögel, 1993: 174). Harizmşah Devleti'nin kurucusu Harizmşah Atsız'ın büyük babası Anuş-tegin Garca (Garça), Selçuklu emirlerinden Bilge-tegin'in (Bilge Beg) kölesiydi. Bilge-tegin onu *Garcistan*'dan satın aldığı için kendisine bu lakap verilmişti (Barthold, 1990: 345). Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Melikşah'ın'ın taştarı, yani İbrikçibaşısı Anuştekin, *Garcistan*lıydı (Sümer, 1959: 382). *Gur* adı *Herat*'ın doğu ve güneydoğusunda ve *Garcistan* ile *Guzgan*'ın güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir (Barthold, 1990: 360). *Gur*, *Herat* ile *Gazne* arasında geniş bir bölge ve dağlık bir vilayettir (Dadan, 2006: 72). İran kaynaklarında *Berberistan*, Arap coğrafyacılarında *dağlık ülke* anlamına gelen *Garcistan* ve yerli ahalinin Toharların adına zafeten *Toharistan* adını verdikleri bugünkü Afganistan'ın orta kesiminde yer alan *Hazaracat* (*Hazaristan*), Kuşanlar eliyle başlatılan ve Harezmsahlara yıkılmasına kadar devam eden süreçte, Türk tesirinin en yoğun şekliyle hissedildiği bir bölgedir (Yazıcı, 2011: 489).

Yani *Berberistan*, *Garcistan*, *Toharistan*, *Hazaracat* adları aynı bölgenin tarihin farklı dönemlerindeki farklı adlarıdır. Bu adlar içerisinde en eskileri *Toharistan* ve

Garcistan'dır. *Toharistan* ve *Garcistan* adları ise Milattan Önce Hsiungnu (Hunlar) dönemindeki Tuhar/Tokar ve Gurat (Yüce) halklarıyla ilgilidir. Reşideddin Oğuznamesi *Câmiu't-Tevârih*'de Oğuz Han döneminde *Gur*, *Garcistan* adlarının geçmesi de bunun bir yansımasıdır.

Aşağı *Toharistan* bölgesinde, *Çağaniyan*, *Belh*, *Cüzcan*, *Badgis*, *Herat* gibi yerlerde Akhun (Eftalit) yöneticileri hüküm sürüyordu. *Garcistan*'ın dağ eteğini kapsayan *Demir Kapı* da bu bölgede yer almaktadır. (H.A.R. Gibb, 2005, 23'ten aktaran Dadan, 2006: 31-32). Orta Asya'daki ünlü *Demirkapı*, *Garcistan*'ın dağ eteğini kapsıyordu. Dede Korkut Destanları'nda adları sıkça geçen ve Oğuzların Anadolu-Azerbaycan coğrafyasına geldikten sonra mahallileşerek yeni coğrafyaya uyarlanmış yer adları olan *Gürcistan* ve *Demirkapı*'nın aslı, destanın alt coğrafyası Orta Asya'daki bu *Garcistan* ve *Demirkapı*'dır. Gök-Türkler'in kuruluş yıllarında Akhunların hakimiyetinde bulunan bu bölge, sonradan İstemi Kağan zamanında, Gök-Türk ve Sasani (İran) işbirliği sonucu Akhunların yıkılması ile, Amu Derya (Ceyhun) sınır oluşturacak şekilde, Gök-Türkler ve Sasaniler arasında paylaştırılmıştır. Göktürkler ve Sasaniler arasındaki, Akhunların yıkılması ile sonuçlanan mücadeleler, Dede Korkut'a yansımıştır.

Garcistan ile *Demirkapı*'nın yan yana bulunması tesadüf değildir; bu iki yerin yakın konumu Dede Korkut Destanları'na da yansımıştır. Dede Korkut Kitabı'nda adı *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı-Göktürk ve Türgişlerin Farsi kavimlerle sınırını oluşturan tarihi *Garcistan* bölgesidir, ayrıca *Demirkapı* da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır:

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, ava çıkma kararı alındıktan sonra, Aruz Koca, Salur Kazan'a "... *sası dinlü Gürcistan ağzında oturursun, ordun üstüne kimi korsun*" (Gökyay, 1973: 16) demiştir. *Gürcistan* ağzının Kalın Oğuz Eli'nin sınırını oluşturduğu anlaşılmaktadır (Asker, 2016: 201-202). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Oğuzların yurdu, hemen "*sası dinlü Gürcistan ağzında(dır)*". Diğer taraftan, "*Kazanun kapulu dervendde on bin koyunu vardır*" ki, Karaçuk Çoban ve iki kardeşi, burada ağılı beklemektedir (Kara, 2020: 43). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, *Gürcistan* ve *Demirkapı*'nın birbirine yakın yerler olduğu anlaşılmaktadır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, İstanbul'dan dönen bezirganlar, "*gelübeni Kara Dervend ağzına konmuşlarıdı.*" Evnük Kalası'nın casusları bunları casuslamış, beş yüz kafir saldırmak üzere bezirganları yağmalamıştı. "*Bezirganlar ulusu tutuldu, kişisi kaçarak Oğuz'a geldi. Zira ki Oğuz yakın yerde idi.*" Oğuz'a gelen bezirganların

küçüğü, Bamsı Beyrek'e, "Dan dansuh kafir malın Oğuz beglerine getirürüdük. Pasinün Kara Dervend ağzına döşvermişidük. Evnüik Kalasınun beş yüz kafiri üstümüze koyuldu. Kardaşum tutsak oldu, malumuzu, rızkumuzu yağmaladılar, gerü döndüler" (Gökyay, 1973: 32) demiştir. Daha sonra bezirganlar, Bay Böri'nin yanına geldiklerinde, ona, "Sultanum bu senün oğlun olmasaydı bizim malumuz Gürcistanda gitmişidi, hepümüz tutsak olmuşidi" (Gökyay, 1973: 34) demişlerdir. Bu ifadelerden bezirganların *Pasin'ün Kara Dervend (Demirkapı)* girişinde yağmalandıkları, buranın da *Gürcistan* yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda (Gökyay, 1973: 31-58), destanın baş kısımlarında geçen coğrafyayı inceleyelim: Bay Böri Bey, oğlunun olması üzerine bezirganlarını Rum Eli'ne, İstanbul'a alışverişe göndermiştir. İstanbul'da uzun bir süre kalan bezirganlar dönüşte *Kara Dervent* ağzında durmuşlardır. *Avnik Kalesi*'nin casusu bezirganları casuslayınca, kafirler bezirganları uykudayken yağlamışlar, kaçan bezirganlar Oğuz'a gelmişler ve Bamsı Beyrek'ten yardım istemişlerdir. Bamsı Beyrek, bezirganları kurtarmış, sonra ülkesine dönmüş, bezirganlar da dönmüş ve Kam Böri'ye, oğlunun (Bamsı Beyrek) kendilerini kurtardığını, oğlunun yetişmemesi halinde mallarının *Gürcistan*'a gideceğini, kendilerinin de tutsak düşmüş olacağını söylemişlerdir. Destanın gidişatı ve Dede Korkut Destanları'nın Anadolu-Azerbaycan üst coğrafyası değerlendirildiğinde, olaylar ile coğrafi yer adlarının birbirine uymadığı, bir çelişki olduğu görülmektedir; Oğuzlar-Türkmenler, Selçuklular zamanında akımlarla geldikleri Doğu Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında oturmaktaydılar ve sonrasında bu bölgede Akkoyunlu-Karakoyunlu devletlerini kurmuşlardı. Oğuzların, *İstanbul* batısında, *Gürcistan* kuzeyinde, *Derbent* doğusunda (*Hazar Denizi*'nin kıyısında) yer almaktadır. Yani üç yer de ayrı yönlerde, ayrı güzergahlardadır. Oğuz'dan yola çıkan bezirganların batıda *İstanbul*'a gidip döndüğü düşünüldüğünde gelecekleri yer yine Oğuzlar'dı, çünkü *Gürcistan*, Oğuzların kuzeyinde, *Derbent* ise Oğuzların doğusunda, birbirlerine zıt yönlerdeydi. Destandaki üst coğrafyanın bu çelişkisi, destanda geçen yer adlarının başka bir coğrafyada olduğunu göstermektedir. Destanın gerçek coğrafyası, alt coğrafyası olan Orta Asya'dır. Destan, Orta Asya coğrafyası göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, destanın gidişatı ile alt coğrafyanın uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Çünkü Orta Asya'dan, Batı Göktürk-Türgiş/Oğuz topraklarından yola çıkan bezirganlar, *Amu Derya* yakınlarındaki tarihi *Garcistan* ve *Demirkapı* bölgesini geçerek İran'a ve İstanbul'a gitmiş, dönüşte ise İstanbul ve İran üzerinden *Garcistan*'a ve *Demirkapı*'ya, yani Batı Göktürk-Türgiş/Oğuzların

sınırına gelmiştir ki, bura da da düşmanın casusu casuslamış, bezirganları sınırda kurtaran kahraman sayesinde bezirganlar da Oğuz'a rahatlıkla dönmüşlerdir. Böylece destanda geçen tarihî yerlerin hepsinin birbirleriyle uyumlu bir şekilde, aynı yönlere, aynı yol, aynı güzergah üzerinde oldukları görülmektedir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, *Dokuz Tümen Gürcistan*'dan gelen haraç (bir at, bir kılıç, bir çomak) az olmuştu: "*Dokuz tümen Gürcistanun haracı geldi: Bir at, bir kılıç, bir çomak getürdüler*" (Gökyay, 1973: 115). Bunun üzerine Bayındır Han üzülmüş, bunları kime vereceği konusunda kararsız kalmış, Dede Korkut, bunları Oğuz iline karakol olacak bir yiğide vermeyi tavsiye etmiş, bu göreve Begil razı olmuş, Dede Korkut, bunları Begil'e vermiştir. Ardından koç aygırı çektirip binen Begil, hısmını akrabasını ayırmış, evini çözmüş, Oğuz'dan göç edip *Berde*'ye *Gence*'ye varıp yurt tutmuş, *Dokuz Tümen Gürcistan* ağzına varıp konup karakolluk eylemiştir. Begil, yılda bir kez Bayındır Han'ın divanına geliyordu (Gökyay, 1973: 115). Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil, hatununa, Bayındır Han'a isyan ettiğini söylemiştir: "*Dokuz Tümen Gürcistana gidelüm, / Oğuz'a asi oldum bellü bilün*" (Gökyay, 1973: 117).

Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda gelen haraç *Gürcistan*'dan iken, Türkmen varyantındaki Imra Boyu'nda ise bundan söz edilmez, güneybatı sınırının rahat olmadığı belirtilir (Erdem, 1998: 292). Burada aslında Dede Korkut'un tarihi ile ilgili dikkat çekici bir ayrıntı vardır; Orta Asya'da, Göktürk-Türgiş döneminde, güneybatı sınırında *Demirkapı* ve *Garcistan* bölgeleri bulunuyordu.

Türkmenistan varyantında (*Türkmen Halk Nüshası*), Imra Boyu (Begil Oğlu Emren'in Boyu)'nda, Bayındır Han, ülkesinin güneybatı sınırından rahatsız olmuş, danıştığı yurt ihtiyarlarının at ve silah hazırlatmasını ve bunları sınırı koruyacak bir yiğide armağan etmesini söylemesi üzerine bir toy düzenlemiş ve toya gelen yiğitlerden Bekel (Begil) bu görevi üstlenmiş, kırk yiğidiyle sınırı gitmişti. Düşman hanı Şaban Han, ordu hazırlayıp göndermiş, Bekel, casusu sayesinde bunu haber alıp savaşa hazırlanmış, düşman üç kere üst üste ordu gönderse de düşmandan geri dönen olmamıştı. Bunun üzerine Şaban Han, topladığı meclisin tavsiyesiyle Şerip Ayyar'ı fakir bir kişi görünümünde bir casus olarak Oğuz yurduna göndermişti. Şerip Ayyar, Oğuz yurduna gitmiş, asker başını fakir bir dilenci olduğu konusunda kandırmış, on iki gün gezip casusluk yapmış, olan biteni anlamış, bu sırada Bekel, Bayındır Han'ın meclisine gitmişti. Şerip Ayyar, üç ay sonra Şaban Han'ın yanına dönmüş, gördüklerini anlatmış. Bu sırada Bayındır Han'ın yiğitlerinin bazıları Bekel'in başarısını atının yeteneğine bağlamış, tartışma büyüyünce

Bayındır Han araya girerek Bekel'i överek onun gönünü almıştı. Bekel, evine döndükten üç gün sonra yiğitleriyle ava çıkmış, oğlu Imra (Emren) 18 yaşındaymış. Avda Bekel'in ayağı kırılmış. Bundan sonraki olaylar, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki gibi gelişmekte ve bitmektedir (Tural ve Nurmemmet, 1999: 404-413; Yıldız, 2000: 365-366).

Feramerz b. Hudadad b. Abdullah Katib el-Ercani'nin 1189 (H.585) yılında yazdığı *Semek-i Ayyar* adlı eseri, İran edebiyatında bilinen en eski mensur hikâyedir (Kantar, 1998: 485). *Semek-i Ayyar*, Dede Korkut hakkında bilgiler içeren en eski tarihî kaynaklardan biridir. *Semek-i Ayyar* adlı eserde Korkut, Batı Afganistan'da hüküm süren Karahan'ın kardeşi ve müşaviri olarak anlatılmakta ve kahramanlar arasında elçi, akıl-verici, arabulucu bir hakim olarak adı geçmektedir. *Semek-i Ayyar*'a göre, Semek adlı bir ayyar, Ermen padişahının kardeşini öldürüp Gor Pehlivan'a sığınmıştır. Bu Gor, bir vakitler, Karahan adındaki bir kahramanı öldürmüştü. Ermen padişahı bu kahramanın kardeşi olan Korkut'u, bu Gor kiralına elçi (arabulucu) olarak gönderip Semek'i teslim etmesini istemiştir. Korkut'un getirdiği Ermen padişahının mektubunda Gor, Gor Pehlivan diye adlandırılmış. Korkut geldiğinde bu Gor Pehlivan, bir padişah sıfatıyla tahtında oturuyormuş ve elçiye “*babam gibi ben de hiç bir padişaha vergi vermeyen ve kimseye baş eğmeyen bir padişahım*” deyip kendisine sığınan Semek'i vermemiştir. Burada Gor'un kardeşinin oğlu Şahan, Ermen şahı tarafını tutmuş ve Ermen şahı lehine amcası Gor Pehlivan'la savaşmıştır. Korkut'un bu savaşı sırasında müşahit olarak Ermen padişahının emiri Gartuş'un yanında hazır bulunan Gork (Gorek-Küçük Gor)'un adı geçmektedir (Togan, 1966: 1-4'ten aktaran Gökyay, 1973: CXXVIII).

Semek-i Ayyar'da geçen bu hikâyeye, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun tespit edilmiş en eski varyantıdır. Buradaki Korkut, ünlü Korkut Ata olduğu gibi, buradaki Ermen padişahı, Dede Korkut'taki Emren, buradaki Gor padişahı ise Dede Korkut'taki Gürcistan haline gelmiştir. Buradaki *Semek-i Ayyar* ise Türkmen varyantında Imra Boyu (Begil Oğlu Emren'in Boyu)'ndaki Şerip Ayyar'dır. Bilindiği gibi *ayyar*, “*dolandırıcı*” demektir ki, buradaki Semek bir dolandırıcı olduğu gibi, Türkmen varyantındaki Şerip Ayyar da Oğuzlara fakir görünerek onları kandıran bir casus, yani dolandırıcıdır. *Semek-i Ayyar*'daki Gor'un kardeşinin oğlu Şahan ise Türkmen varyantındaki Şaban Han'ın adını hatırlatmaktadır. Sonuç olarak *Semek-i Ayyar*, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu ve onun Türkmen varyantındaki karşılığı olan Imra Boyu, aynı tarihi olayın hatırasını taşıyan destanın, farklı tarihlerde, farklı

coğrafyalarda tespit edilmiş olan varyantlarıdır. Bu destanın, Gök-Türk döneminde, takriben 6.-8. yüzyıllar arasında meydana gelen olayların bir yansıması olduğu söylenebilir (Eyüboğlu, 2019: 280-281).

Büyük Türk destanlarından biri de Türk Dünyası'nda ve başka milletlerde de görülen, geniş bir coğrafyada anlatılan *Köroğlu Destanı*'dir. Destan dairelerinden oluşan *Köroğlu Destanı*, Anadolu-Azerbaycan coğrafyasından Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada anlatılmaktadır. Bu durum onun tarihi eskiliğinin bir yansımasıdır.

Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu, *Türk Dünyası'nın en büyük destanlarından biri olan Köroğlu Destanı'yla ilgilidir. Semek-i Ayyar Hikâyesi, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun ve aynı zamanda Türk destanları arasında önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı'nın tespit edilmiş en eski varyantıdır. Semek-i Ayyar'daki "hiç bir padişaha vergi vermeyen ve kimseye baş eğmeyen bir padişah" olan Gor Pehlivan, ünlü Köroğlu'dur. Hikâyede Korkut, Gor kralına, yani Gor Pehlivan'a elçi olarak gitmiştir ki, Dede Korkut'un Türkmen varyantında da Korkut Ata, Köroğlu'nun daveti üzerine onu ziyarete gitmiştir. Gor Pehlivan'a sığınan Ayyar (Semek) ise, Köroğlu'ndaki Ayvaz olabilir. Ayyar, zamanla Ayvaz'a dönüşmüş olabilir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Gürcistan sınırına gönderilen Begil, Dokuz Tümen Gürcistan ağzında karakol olmuştur. *Semek-i Ayyar'daki Gor'un Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda mahallileşerek Gürcistan haline geldiği* görülmektedir. Bu yer adı Türkmen varyantında ise Oğuzların güneybatı sınırı olarak geçmektedir. Yani tarihi olarak buranın aslı Dede Korkut'ta Oğuzlar olarak geçen Göktürklerin-Türgişlerin güneybatı sınırını oluşturan tarihi *Garcistan (Toharistan)-Gur-Demirkapı* bölgesidir. Bu bölge gerek Dede Korkut'un alt tabakasında, gerekse de *Eski Türk Yazıtları'nda* sıklıkla geçen *Amu Derya* yakınlardaki Türk-Fars sınır bölgesidir. Tarih boyunca Türklerle Farslılar arasındaki önemli bir sınır bölgesi olmuştur. Böylece *Köroğlu Destanı'nın* Türkler'den sonra Farsiler, özellikle Tacikler arasındaki yaygınlığı da daha iyi anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2022c: 29).*

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda düşman olarak görülen taraf da aslında Türklerdir. Yani burada benzerleri birçok kez Dede Korkut'ta ve Türk tarihinde görülen Türk boyları arasındaki bir iç çekişme ve mücadele görülmektedir. Zaten *Köroğlu Destanı'nda* da asıl mücadele Köroğlu ile adaletsiz bir yönetici olan Bolu Bey/Dolu Bey arasında geçmektedir. Yani Türkler arasındaki bir iç çekişme söz konusu olup Köroğlu'nun mücadele ettiği Bolu Bey de Köroğlu gibi bir Türk'tü.

2) Üst Coğrafya

Muharrem Ergin'e göre, Dede Korkut Hikâyelerinin verdiği intibaya göre, insanın gözünün önüne Oğuz ülkesi olarak *Gürcistan-Pasinler-Ağrı Dağı* üçgeni içinde kalan ve *Aras Nehri* ile kollarının içinden geçtiği bölge canlanmaktadır. Bu bölge oldukça dardır. Oğuz ülkesinin kuzeyinde *Gürcistan* vardır, onun dışında kalan yönlerde, Oğuz ülkesine yakın veya uzak çeşitli düşman kale ve hisarları, çeşitli kafir melik ve tekürleri vardır. Oğuzlar, civardaki kalelere, *Bayburt hisarına*, *Trabzon'a* kadar uzanırlar, akınlar yaparlar. Hikâyeleri anlatılmayan fakat sıfatları sıralanan bazı beylerin de *Demirkapı'ya*, *Diyarbakır* ve *Mardin'e* kadar akınlar yaptığı anlaşılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda gösterilen hareket alanı geniş anlamı ile *Kafkaslar'dan Mardin'e*, *Trabzon* ve *Bayburt'tan Aras* ve *Kür* nehirlerinin aşağısına kadar olan bölgeyi içine almakta, Oğuz ülkesi ise bu bölgenin ortasında *Hasankale*, *Kars*, *Gümri*, *Gökçe Göl*, *Ağrı Dağı*, *Karaköse* arasında bulunmaktadır. Ancak Dede Korkut Hikâyeleri bu bölgede oluşmamış, tespiti sıralarında veya daha önce buraya uydurulmuştur. Onun için eserdeki coğrafya iğreti, belirsiz, karışıktır. Oğuz ülkesi açıkça yerine oturtulamamış, destanlar aracılığıyla geçen, Oğuzların anayurduna ait bazı adlar yeri belirtilmeden anılmış, böylece özel adlar birer cins adı haline getirilmiş, “*arkuru yatan ala tağ*”, “*karşu yatan kara tağ*” gibi doğa parçaları kahramanlarla birlikte dolaştırılmış ve kişilerin ardını bırakmamıştır. Bu nedenle eserde geçen birçok yer adının özel ad veya cins adı olup olmadığını belirlemek olanaksız hale gelmiştir. Aslında burada bulunmamış olan Oğuz ülkesinin bu coğrafi alana bir türlü yerleştirilememesine karşılık Oğuz ülkesi dışındaki yer adları açıkça belirtilmiştir. Çünkü bunlar hikâyeleri tespit eden için bilinen yerler olup, hikâyelerin tespit edildiği zamandaki kimlikleri ile esere girmişlerdir ki, bunlar civardaki kent ve kalelerdir, hepsi kafirlerin elindedir (Ergin, 1989: 51-52).

Fahrettin Kırzioğlu, *Dokuz Tümen Gürcistan* ifadesi ile ilgili olarak, Ali'ye ve Şamlı Ebubekir'e dayanarak burasının *dokuz ocak yer* olduğunu veya Şamlı'ya göre *dokuz tümen* sayıldığı için bu adın verildiğini belirtmiştir. Fahrettin Kırzioğlu, Nişancı'nın (Celalzade Mustafa Çelebi) *Tabakatü'l-Memalik*'inden aktardığına göre, buralarda Oğuz bahadurlarının Gürcülerle savaşları “*meşhur ve ozanların dilinde hikâyet ve kıssalarının mezkur*” olduğunu belirtmiştir, yani Kanuni devrinde Oğuz-Dede Korkut Destanları hala canlı olarak anlatılmaktaydı. *Gürcistan Ağzı*, Gürcistan'a giden yol üzerinde bir geçit yeridir ve Gürcü Boğazı diye de anılmaktadır (Gökyay, 1973: LXXXVII).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Gürcistan, Suram (Lük) Dağları*'nın doğusunda, Güney *Kafkasya*'nın orta bölgesinde *Kür Irmağı Havzası*'nda, batıda *Kolchida* (Eğér), kuzeyde *Kafkasya* sıradağlarının orta kısmı, güneyde *Ermenistan* ve doğuda *Albanya*, yani bugünkü Kuzey *Azerbaycan* ile sınırlanmış bir ülkedir. Milattan önceki 7. yüzyıllardan başlayarak çeşitli zamanlarda çeşitli Türk boylarının buraya akınları olmuştu. Halife Osman zamanında, halifeyi metbu tanımak ve cizye vermek şartıyla barış yapılan *Gürcistan*'a Türklerin akınları bu dönemde de sürmüştü. *Gürcistan*, 13. yüzyılın başlarında Moğolların idaresine geçmiş, ardından İlhanlı Devleti (1256-1344)'ne bağlı *Abaza ve Gürcistan* adıyla bir vilayet haline gelmişti. Timur, 1387-1403 yılları arasında altı kez *Gürcistan*'a girmişti (Gökyay, 1973: LXXXVII).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nden anlaşıldığı üzere, *Gürcistan*, Akkoyunlular zamanında (1403-1508) her yıl haraç gönderiyordu ki, hikâyelerde burasının adı *Dokuz Tümen Gürcistan* olarak geçmektedir (Gökyay, 1973: LXXXVII). Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut'ta, *Gürcistan* için kullanılan *dokuz tümen Gürcistan* deyiimi, bu ülkenin kalabalık olduğunun ifadesi olmalıdır (Gökyay, 1973: CCCVI).

Şamil Allahverdi Cemşidov'a göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki *Kara Derbend*, *Gürcistan* tarafında olup, *Parasarun Bayburd Hisarı*'na yakındır. Bayburt ve Gürcistan bezirganlar için merkezî yerdir. Onlar buradan kurtarıldıktan sonra Oğuz'a gelmişlerdir (Cemşidov, 1990: 25).

Ayten Ahmedova'ya göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki *Tumanın kalesini* E. Demircizade, bugün harabeleri bulunan eski *Dumanis* kenti olarak tespit etmiştir. V. İsrailov, bu adın Gürcistan'ın *Dumanisi* yerleşim yeri ile ilgili olduğunu belirterek, *Dumanist* (Duman, sis) toponiminin anlamının *dumanlı, dumanlı yer* anlamında olduğunu söylemiş ve eklemiştir: Dumanisi Orta Çağ Gürcistanının önemli stratejik, ticari ve sanatkarlık bölgesiydi. Kazı çalışmaları sonucunda kale kapıları, yeraltı yolu, hamamlar, ambarlar, dükkanlar, kilise, cami, emek aletleri, silahlar, bilezik gibi kalıntılar bulunmuştur (Nağıyeva, 2003: 29'dan aktaran Ahmedova, 2018: 23-24).

Aydoğan Kara'ya göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, kahramanların mekanla ilişkisi oldukça kritik olup Oğuzların yaşadıkları coğrafya, Anadolu'nun kuzey doğusuyla Azerbaycan sahası olarak dile getirilmiştir. Yaşanılan mekan, Oğuzlar için öncelikle *ev* ve *yurt*tur. *Ağ ban evler*, yeryüzüne dikilir. Yurt, evi kapsayan daha geniş bir

ev gibidir. Yurt, Oğuzların tamamını içine alan ve kutsallaşan bir değer olarak simgeleşmiştir. Hikâyeye göre Oğuzların yurdu, hemen *sası dinli Gürcistan ağzında(dır)* ki, bu yakınlığın ifadesi *maceraya çağrının* mekansal zemine uygunluk gösterdiğine işaret etmekte olup, mekansal konum, hikâyenin gelişiminde kilit bir işlevselliğe sahiptir. Diğer taraftan, “*Kazanun kapulu dervendde on bin koyunu vardur*” ki, Karaçuk Çoban ve iki kardeşi, burada ağılı beklemektedir. Beylerin evlerinin anlatımından sonra ancak ikinci planda olabilecek bu mekan, *sası dinli düşmanların* karşısında Salur Kazan’ın çobanının dahi mertliğini ve sadakatini ispatlaması için ayrı bir öneme sahiptir (Kara, 2020: 43).

Aysuda Şahin’e göre, *Gürcistan*, Dede Korkut’taki Oğuzların sürekli olarak kafirlerin yurdu olarak adlandırdıkları ve mücadele ettikleri bölgelerden biri olup Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da “*sası dinli Gürcistan ağzı*” olarak tarif edilen bölge ile Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda anlatılan mekan aynıdır. Gürcistan bugün hala kendi sınırları içerisinde varlığını sürdüren bir ülkedir (Şahin, 2017: 99). Aysuda Şahin’e göre, Begil Oğlu Emren’in Boyu’nda, *Tokuz Tümen Gürcistan*, Oğuzlar’ın yıllarca haraç aldıkları ve düşmanlarının yaşadığı mekandır. Dokuz Tümen denilmesinin nedeni Akkoyunlular zamanında buranın dokuz idari bölge tarafından yönetilmesinden dolayıdır. Mekamı ruhsal olarak daraltan Oğuzların düşmanlarının yaşadığı bölge içerisinde olması ve sınır bölgesinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Gürcistan’dan haraç olarak gelen *at, kılıç ve çomak*, simgesel anlamda savaşın ve kargaşanın temelini oluşturan malzemelerdir. Oğuzların bireyselleşmesi ve kendi iç dünyalarına yönelmelerini engelleyen bu mekanlar dar, yutucu ve karanlık mekanlara dönüşmektedir (Şahin, 2017: 233-234).

Muammer Kemaloğlu’na göre, Begil Oğlu Emren’in Boyu’nda geçen *Demür Kapu Dervendi, Berde, Gence* ve *Tokuz Tümen Gürcistan Ağzı* gibi dikkat çekici yer adları dikkate alındığında, Gürcistan önüne yakın olan ve Akıncıların yeni merkezi olarak tutulabilecek yerin, *Berde* ve *Gence*’den daha doğuda bir yerlerde olması gerekmektedir. Destanda, uç beyliğine bağlı bir Akıncı beyi olduğu anlaşılan Begil Bey’in başında bulunduğu keşif kolunun yeni görev yerinin, destandaki ifade ile *Gence* ve *Berde* yakınlarında bilinmeyen bir veya birkaç yer olduğu anlatılmakla birlikte, muhtemelen önce *Berde-Kazaklar/Qazaxlar*, daha sonrasında ise *Goranboy-Kazaklar/Qazaxlar* kentleri, Kazan Han ve diğer Oğuz beylerinin buldukları Oğuz sınırının ise *Eher* olduğu anlaşılmaktadır (Kemaloğlu, 2019: 76-77).

Selçuklulardan Çağrı Bey, 1018’de Doğu Anadolu’daki başarılarından sonra Nahcivan bölgesine yönelmiş, burada beş bin kişilik süvari kuvvetiyle karşısına çıkan

Gürcü kumandanı Liparit'in savaşa cesaret edemeyerek kaçması üzerine, bütün havzayı Selçuklu hakimiyeti altına almıştı (Kafesoğlu, 1953: 269 ve Gümüş, 2002: 713'ten aktaran Paydaş, 2006: 178). Selçuklu Sultanı Alp Arslan, 1064 yılında çıktığı Kafkasya seferinde *Gürcistan*'a girmiş, *Kangarni*, *Kartli* ve *Javakhet* bölgelerini, birçok kent ve kaleyi ele geçirmiş, Gürcüleri itaat altına almıştı (Turan, 1993: 155 ve Togan, 1981: 192'den aktaran Paydaş, 2006: 178).

Camiu't-Tevarih'e (Togan, 1982: 31-32) göre, Oğuz Han, *Gürcistan*'a elçi göndermiş, yapılan iki savaştan sonra *Gürcistan*'ı ele geçirmiş, bir süre burada kalmıştı. Eserde buranın halkı birkaç kez *Gürcüler* olarak adlandırılmıştır. Oğuz Han'ın *Gürcistan* seferi sırasında, sekiz kez *Gürcüler* adı geçmektedir. Oğuz Han'ın, *Türkistan*'daki *Gur* ve *Garcistan* seferi sırasında ise, halkın adı başka şekillerde geçmezken, Kafkasya'daki *Gürcistan* seferinde ise halkın adı özellikle *Gürcüler* olarak geçmektedir. Dede Korkut'ta ise *Gürcistan-Garcistan* adı geçmesine rağmen, destanların hiçbir yerinde *Gürcü-Gürcüler* adı geçmemektedir. Bu durum, Dede Korkut'ta adı geçen *Gürcistan-Garcistan*'ın, *Türkistan*'da, yani Orta Asya'da olmasının bir sonucudur. Çünkü, Dede Korkut Kitabı'nın yazıldığı 16. yüzyıldan çok daha önce, *Camiu't-Tevarih*'in yazıldığı 14. yüzyıl başında bile, *Gürcüler*'in adı ozanlar ve rivayetleri anlatanlar tarafından iyi bilinmekteydi ve bu şekilde *Camiu't-Tevarih*'e yansımıştı. Demek ki Dede Korkut Destanları'nı anlatan ozanlar, bu destanların atayurt *Türkistan*'da, yani Orta Asya'da yaşanmış olduğunu biliyor, bu nedenle *Gürcistan-Garcistan*'dan bahsedildiği sırada hiçbir zaman Gürcü adını kullanmıyorlardı.

Öncesinde Karakoyunlular Anadolu'nun doğusunda, Azerbaycan ve Irak gibi bölgelerde hüküm sürmüşlerdir, hangi boydan oldukları tam olarak bilinmese de üzerlerinde Salur boyu'nun etkisi olmalıdır. Akkoyunlular ise Oğuzlar'ın Bayındır boyu'nun kurduğu devlet olup, sonradan Karakoyunlular ile büyük mücadelelerde bulunmuş, onlar ile aynı coğrafyada, Anadolu'nun doğusunda, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm sürmüşlerdir. Özellikle Anadolu'nun doğusunda birçok yer, Dede Korkut Destanları'nın üst tabakasında geçen *Hamid*, *Mardin*, *Bayburd*, *Trabuzan*, *Gürcistan* gibi yerler hep Karakoyunlu ve Akkoyunluların hem kendi aralarında, hem de diğer Türk boyları ve başka kavimlerle mücadelelerine sahne olmuş yerlerdir. Bu nedenle Dede Korkut Destanları'nın en üst tabakasında işte bu tarihi hatıralar yatmaktadır.

Karakoyunlu ve Akkoyunlular, birçok kez Gürcistan ile savaşmışlar ve Gürcistan'ı ele geçirmişlerdi. Karakoyunlu ve Akkoyunluların Gürcistan ile olan ilişkileri oldukça sık olup, biz burada sadece birkaç örnek vereceğiz:

Karakoyunlu Kara Yusuf'un gücünün artması sonucu, endişeye düşen Gürcü Kralı Köstendil, Şirvanşah Şeyh İbrahim ve Şeki hâkimi Ahmed, Kara Yusuf'a karşı bir ittifak meydana getirdilerse de, 1412 yılında yapılan savaşı Kara Yusuf kazanmıştı (Sümer, 2001: 436). Karakoyunlu Kara Yusuf Bey, 1412-1413'te, kazandığı bir zaferden sonra Gürcü kralı Konstantin'i askerlerinin birçoğu ile birlikte tutsak almış, Gürcü kralı, kardeşi ve yanlarında bulunan 300 Gürcü öldürülmüştü (Paydaş, 2006: 181). 1416'da, Kara Yusuf Bey, *Gürcistan*'a tekrar girmiş ve Ahıska kentini ele geçirmişti (Andreasyan, 1973: 101'den aktaran Paydaş, 2006: 181).

Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah, hükümdarlığının ilk dış seferini 1440 tarihinde *Gürcistan*'a yapmıştı. Bu seferinde başarılı olan Cihan Şah, 1445'te tekrar *Gürcistan* üzerine yürümüştü (Sümer, 2001: 436). 1440'da, Karakoyunlu Cihanşah, *Gürcistan*'a girmiş, bütün yakalattıklarını tutsak almış ve ileri gelenleri öldürtmüş, sonra da *Şamşulde* kentini ve *Tiflis*'i ele geçirmiş, burada vergiler koymuş, *Gürcistan*'dan aldığı üç bin tutsak ile dönmüştü. 1444 yılında, Karakoyunlu Cihanşah, *Gürcistan*'a ikinci bir sefer düzenlemişti (Paydaş, 2006: 182).

Akkoyunlu Tur Ali Bey'in ölümünden sonra oğlu Kutlu Bey, Bayındırlıların başına geçmişti. Kutlu Bey'in akınlarda bulunduğu bölgelerden biri de *Gürcistan*'dı. Kutlu Bey, *Gürcistan*'a yaptığı akınlar sonucunda Atabekler yurdundan *Ahıska Kalesi*'ni ele geçirmişti (Toksoy, 2008: 810-811). Akkoyunlu Kutlu Bey, *Gürcistan* krallarından birinin üzerine yürümüş, bu seferde Gürcüler'i yenmiş, *Ahıska*'yı ele geçirerek birçok ganimet almıştı (Tihrani, 1993, I: 12-14 ve Öztürk, 2001: 21-22'den aktaran Paydaş, 2006: 183). Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, 1457-1458 ve 1461-1462 yıllarında *Gürcistan* üzerine seferler yapmıştı (Sümer, 1989: 272). 1466 yılında, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, *Gürcistan*'a üçüncü bir sefer düzenlemiş, Çamakar adlı kaleyi, ayrıca birçok ganimeti ele geçirmiş, Gürcüler'in tutsak almış olduğu Müslümanlar'ı kurtararak geri dönmüştü (Münecimbaşı, H.1285, III: 160 ve Hinz, 1992: 120'den aktaran Paydaş, 2006: 186). 1472 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, *Gürcistan*'a girerek büyük fetihlerde bulunmuş, önce *Samçe*'ye girmiş, burada birçok papaz ve rahibi etkisiz hale getirmiş, daha sonra *Tiflis*'i ele geçirmiş, birçok kaleyi fethetmiş, *Gürcistan* hâkimi Bagrat'ın elinden memleketini alarak Konstantin ve Aleksandre adlarındaki Gürcü beylerine vermişti (Münecimbaşı, H.1285,

III: 164 ve Hinz, 1992: 120'den aktaran Paydaş, 2006: 186-187). 1477 yılında, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in öncü ordusu *Tiflis*'i ele geçirerek buraya hakim olmuşlardı (Andreasyan, 1973: 144-145'ten aktaran Paydaş, 2006: 188). Uzun Hasan Bey, 1478'de ölmeden bir süre önce, Gürcistan üzerine sefere çıkmıştı (Sümer, 1989: 272).

Akkoyunlu Yakub Bey, 1482'de yaylaktan döndükten sonra *Gürcistan*'a bir sefer düzenlemişti (Paydaş, 2006: 189). 1487'de Akkoyunlu Yakub Bey, Kum kışlağında bulunduğu sıralarda birkaç kez Gürcüler'e saldırmıştı. (İsfahani, 1992: 341 ve Minorsky, 1957: 89'dan aktaran Paydaş, 2006: 191). Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey, 1486'da *Gürcistan*'a başarılı akınlarda bulunmuştu, *Ahıska* ve *Hatun Kalesi*'ni ele geçirmişti. 1489'da *Gürcistan*'a bir sefer daha yapmıştı (Sümer, 1989: 273).

Bilindiği gibi Dede Korkut'ta Alp Rüstem adlı bir kahraman da vardır. Ayrıca Akkoyunlular'ın hükümdarlarından biri de Rüstem adını taşımaktadır: Mayıs 1492'de Akkoyunlu tahtına Rüstem Bey geçmişti. Fakat iktidarı İbe Sultan lakabı ile tanınan İbrahim Bey elinde tutuyordu. Saltanat kavgası ve isyanların artması üzerine Rüstem Bey, müridlerinden faydalanmak için Safevi Şeyh Haydar'ın oğullarını İstahr Kalesi'nden çıkartmıştı. 1493'te başkaldıran Baysungur öldürülmüştü. Rüstem Bey 1497'de *Gürcistan*'a kaçmıştı, Ahmed de Tebriz'de hükümdarlık tahtına oturmuştu. Rüstem'in bir iki ay sonra Gence bölgesindeki Kaçar boyunun yardımı ile tahtını geri alma teşebbüsü sonucu ölmüştü (Sümer, 1989: 273).

Sonuç

Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bu yerlerden biri *Gürcistan*'dır. Bu çalışmada Dede Korkut'taki *Gürcistan*; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yeri incelenmiştir.

Dede Korkut'taki *Gürcistan*, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır.

Dede Korkut'un önemli bir tarihî tabakasının, dolayısıyla Dede Korkut'un alt coğrafyasının önemli bir tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Asya'da *Gur*, *Garcistan* adlı önemli tarihi bölge/bölgeler vardır.

Dede Korkut Kitabı'nda adı *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı Göktürk ve Türkişlerin Farsi kavimlerle sınırını oluşturan, bazı tarihî kaynaklarda adı geçen tarihî *Garcistan* bölgesidir. Ayrıca *Demirkapı*'da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır.

Dede Korkut Destanları'nın üst coğrafyasında görülen *Hamid*, *Mardin*, *Bayburd*, *Trabuzan*, *Gürcistan* gibi yer adları Karakoyunlu ve Akkoyunluların hem kendi aralarında hem de diğer Türk boyları ve başka kavimlerle mücadelelerinin tarihi hatralarını taşımaktadır.

Kaynakça

Ahmedova, Ayten (2018). “Kitab-i Dede Korkut Destanı” Oğuz Türklerinin Ortak Yazılı Yapıtıdır. *Kafdağı*, 3 (1), 19-30.

Asker, Naile (2016). “Dede Korkut Kitabında Şehirler ve Kaleler”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 197-205.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bayat, Fuzuli (2000). “Dede Korkut Kitabı’nda Devletçilik”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 63-75.

Boratav, Pertev Naili (1958). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.

Bulduk, Üçler (1997). Dede Korkut Destanları’nda Ortak Kültür Unsuru Olarak Yaşatılan Coğrafya. *Türkiye Günlüğü*, Türk Dünyası özel sayısı I, yıl 3, sayı 15, s. 466-470.

Cemşidov, Şamil Allahverdi (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. Akt. Üçler Bulduk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dadan, Ali (2006). *Taberî Tarihindeki Türklerle İlgili Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler’in Sonuna Kadar)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ebülgazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

Ekici, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000). “Dede Korkut’taki Olayların Zamanı”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.

Ercilasun, Ahmet Bican (2002). “Salur Kazan Kimdir?”, *Milli Folklor*, S. 56, s. 22-33.

Ercilasun, Ahmet Bican (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, Melek (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Eyüboğlu, Dursun Can (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Eyüboğlu, Dursun Can (2022). Dede Korkut’taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 87-145.

Eyüboğlu, Dursun Can (2022b). Dede Korkut’taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.

Eyüboğlu, Dursun Can (2022c). Dede Korkut’taki Begil. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 21-38.

Gökyay, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Gökyay, Orhan Şaik (1994). “Dede Korkut”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 9, s. 77-80.

Kafesoğlu, İbrahim (2012). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kanar, Mehmet (1998). “Hikâye (Fars Edebiyatı)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 17, s. 485-487.

Kara, Aydoğan (2020). “Salur Kazan’ın Mitik Macerasından Modern İnsanın Bilincine Arketipsel Sembolik Bir Çözümleme”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 22, s. 39-51.

Kemaloğlu, Muammer (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.

Margulan, Alkey (2000). “Korkut: Efsane ve Hakikat”, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.

Toksoy, Ahmet (2008). “Kitâb-ı Diyarbekriyye’de Bayındırılar (Kara Yülük Osman Bey’e Kadar)”, *Turkish Studies*, Volume 3/4, s. 806-817.

Orhan (Kurulay), Sezin (2007). *Hudûd el-Âlem’e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Ögel, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Paydaş, Kâzım (2006). “Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan’a Yaptıkları Seferler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, 177-196.

Seydimbek, Akselev (2000). “Korkut Ata Efsaneleri”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-95.

Sümer, Faruk (1959). “Oğuzlar’a Ait Destani Mahiyette Eserler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.

Sümer, Faruk (1989). “Akkoyunlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 2, s. 270-274.

Sümer, Faruk (2001). “Karakoyunlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 24, s. 434-438.

Şahin, Aysuda (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri’nde Yapı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şahin, Veysel (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Mekan Algısı ve Kurgusu*. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 5, S. 8, s. 1-49.

Togan, Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Tural, Sadık ve Nurmemmet, Annaguli (1999). *Gorkut Ata Türkmen Halk Nüshası*. Ankara: Türkmenistan Milli Kolyazmalar Enstitüsü Yayını.

Yazıcı, Orhan (2011). "Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş", *TÜBAR*, XXIX, s. 475-492.

Yıldız, Naciye (2000). "Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Deđeri Ve Önemi", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 363-370.

EK: HARİTALAR

Harita 1:

Harita 2:

